

INTERETHNIC RELATIONS AND URBAN VICINITIES IN THE MUNTENIMEA SUBURB FROM IASI. THE PERIOD 1750-1800

Iuliana Stavarachi, PhD Candidate, "Al. Ioan Cuza" University of Iași

Abstract: The Muntenimea suburb from Iasi, certified for the first time in the 17th century, is fast becoming one of the most dynamic suburbs from Iasi, especially socially. The suburb has developed in the north-west, on the slope Copou, where in the same period had appeared the new commercial area of Iasi, Targul de Sus.

The Muntenimea suburb due to the place it occupied and to the role it played in the history of the city of Iași, but also due to the particular features it enjoyed all over its development, was divided in the 18th century into three distinct parts: Muntenimea de Jos, Muntenimea de Mijloc and Muntenimea de Sus (Lower, Middle and Upper Muntenimea suburbs). In this period most of the boyars that were close to the different Moldavian princes, the merchants and craftsmen, used to build there their houses, churches and stalls.

In the second half of the XVIIIth century the suburb Muntenimea know a significant development from the geographic, economic, and especially social. This fact entailed, as documents of those times shows, the preference of the jewish population established in Iasi, for this part of town. Thus in terms ethnic the suburb of Muntenimea includes most of the jewish families from Iasi, which had here houses and stalls, which has influenced and helped the boosting of economic life in the suburb.

This study aims to analyze the social relations between the jewish and the native population from the Muntenimea suburb, relations determined by two main components of the reality of this population: economic and religious component. The period investigated in this study is the second half of the eighteenth century and coincides, not coincidentally, with the period when the jewish population has grown considerably in Iasi through the presence of the jews "hrisovuliți", due to the social and political context from the Central and Eastern Europe. The study aims to present some examples of such inter-ethnic coexistence in terms of symbolic urban geography, social solidarity and ethnic integration of jewish population from the Muntenimea Suburb from Iasi.

Keywords: Muntenimea suburb, urban neighbourhoods, interethnic relations, collective responsibility, Jews;

...câteva precizări

Rolul și locul orașului Iași în viața urbană a provinciei situate la Est de Carpați nu mai reprezintă o noutate în cadrul istoriei urbane românești, numeroși cercetători, multiple studii analizând importanța acestui centru urban, în special în etapa sa orientală de existență, după obținerea titlului de capitală a Moldovei începând cu a doua jumătate a secolului al XVI-lea. Putem afirma fără echivoc că aceasta este perioada în care orașul Iași reușește să concentreze în hotarele sale principala viață urbană a Moldovei, prin prezența domnului, a curții sale, dar mai ales a celor mai importanți negustori, comercianți și străini care se așează aici pentru a asigura cele de trebuință populației unui oraș care deținea statutul de centru politic, economic și administrativ al țării. Printre numeroasele consecințe ale dinamizării vieții urbane în această perioadă trebuie menționată mai ales cea teritorială, morfologică a orașului care începând din această perioadă cunoaște o extindere importantă, dezvoltând o nouă zonă comercială: Târgul de Sus, dar și numeroase zone periferice, așa numitele mahalale, care sunt integrate din punct de vedere teritorial spațiului urban ieșean. Într-un asemenea context apare și se dezvoltă în Iași mahalaua Muntenimii, așezată în partea de nord-vest, la marginea Târgului

de Sus, noua zonă comercială. Menționată documentar în secolului al XVII-lea, aceasta va ocupa un loc central în viața urbană până în secolul al XIX-lea. Mahalaua Muntenimii prezintă câteva particularități care o distinge de oricare altă zonă de acest tip deoarece, pe lângă populația semi-rurală pe care o deținea, ea s-a dezvoltat datorită comercianților care își desfășeau marfa aici, a populației străine care se așează în acest spațiu încurajată de conducători, practicând meșteșuguri și deschizând dughene. Fiind o zonă preponderent comercială, dar și de slujbași ai domnului, componența sa etnică este una diversă, armenii, grecii și evreii fiind printre primii străini care se stabilesc în mahala.

...despre contextual spațio-temporal

Creșterea semnificativă a populației evreiești din orașul Iași, începând cu cea de-a doua jumătate a secolului al XVIII-lea, dar mai ales în secolul al XIX-lea, nu mai este o noutate în istoriografia română¹. Studiile realizate după anii '90 au reușit să arate motivele social-politice și economice care au favorizat așezarea populației evreiești în Moldova. Acțiunile fiscale împotriva evreilor, persecuțiile, războaiele, dar și ocupațiile teritoriale îndelungate din acest secol au dus la o deplasare a evreilor aflați în Prusia, țărilor Baltice, dar mai ales în Polonia și Rusia. Astfel, politicile antievreiești inițiate pe teritoriile aflate sub stăpânire rusă și austriacă, dar și toleranța afișată de domnii fanarioți din Principate, ce au deschis hotarele populației alogene care puteau contribui semnificativ la veniturile țării, au dus la o creștere importantă a numărului de evrei², care s-au așezat, datorită specificului economic, în centrele urbane, printre preferințele lor numărându-se, așa cum era de așteptat, capitala Moldovei. Acceptarea evreilor în Moldova și în Iași printr-o îngăduință mult mai mare a autorităților locale urmărea pe lângă creșterea numărului de contribuabili, punerea în valoare a potențialului unei populații care putea contribui la dezvoltarea târgurilor și orașelor din Moldova, în mod special în domeniul comerțului și a meseriilor deținute³. Acesta este contextul în care în Muntenime, pe lângă evreii pământeni, a căror istorie în Iași este una veche, dovadă în acest sens fiind existența Sinagogii Mari⁴, aveau să trăiască aici și evreii hrisovuliți, cei care s-au stabilit în Iași, în secolul al XVIII-lea având la mână un hrisev domnesc.

Un cadru spațial și temporal precum cel descris deja stă la baza analizei noastre asupra raporturilor stabilite în mahalaua Muntenimii între români și evrei. Am optat să ne oprim asupra relațiilor dintre populația evreiască și cea locală, pentru exemplificarea evoluției raporturilor interetnice, datorită prezenței considerabile a evreilor în Iași secolului al XVIII-

¹ Studiile lui Gheorghe Platon și Ecaterina Negruți sunt relevante pentru demografia urbană din Moldova în aceasta perioadă. Gheorghe Platon, *Populația orașului Iași de la jumătatea secolului al XVIII-lea până la 1859*, în *Populație și societate*, Cluj, 1972.

² Dumitru Ivanescu, *Populația evreiască din orașele și târgurile Moldovei între 1774-1859*, în *Modernizare și construcție națională în România – rolul factorului alogen 1832-1918*, Dumitru Vitcu, Dumitru Ivănescu, Catalin Turliuc (ed.), Editura Junimea, Iași, 2002, p. 57.

³ *Ibidem*.

⁴ I.Kara, *Contribuții la istoria obștii evreilor din Iași*, Editura Hasefer, București, 1997, p. 14. În anul 1657 a fost cumpărat locul pe care a fost ridicată Sinagoga mare din Tg. Cucului. Actele sunt semnate și de cumnatul doftorului Moise, practician apreciat de întreaga comunitate. În anul 1662 acest doctor cumpără niște locuri în Iași pe ulița Strâmbă (azi Strada Lăpuțeanu). Sinagoga avea să fie inaugurată sub păstoria celebrului rabin și erudit Natan Nata Hanover în 1670, așa cum autorul mărturisește. Prezența evreilor ieșeni este atestată și în anul 1682.

lea, dar și naturii relațiilor stabilite de aceștia cu autohtonii. Perioada pentru care am optat spre a fi cercetată, 1750-1800, nu este aleasă deloc întâmplător. A doua jumătate a secolului al XVIII-lea este, așa cum am precizat în rândurile de mai sus, perioada în care valurile de imigranți evrei sosesc aici. Am optat ca limită inferioară pentru anul 1750, cu toate că această creștere numerică este mai mult specifică sfârșitului de secol, deoarece pentru înțelegerea raporturilor etnice dintre cele două populații este important să analizăm componenta socială a zonei, așa cum apare ea în primul izvor statistic al Iașului, catagrafia din 1755⁵.

Date și precizări metodologice

Cercetarea de față face parte dintr-o analiză mai amplă, aici fiind redată, datorită spațiului restrâns o primă parte, ce urmărește o introducere în temă, în complexitatea acestui fenomen, a relațiilor interculturale dintre populația evreiască sosită aici și cea locală. Prezentul studiu urmează a fi completat și finalizat prin lărgirea ariei temporale, adăugând primele trei decenii ale secolului al XIX-lea, extinzând astfel și aria spațială, prin lărgirea mahalalei odată cu extinderea teritorială a orașului Iași.

Studiul nostru își propune o radiografiere a formelor “primare” de interacționare dintre cele două populații așa cum le identificăm în documentele vremii. Sursele documentare la care vom face trimitere sunt puține la număr, iar informațiile pe care le oferă fac trimitere de cele mai multe ori la probleme de natură juridică cu privire la tranzacții imobiliare sau dreptul asupra proprietății, iar acest fapt ne obligă la enunțarea unor informații privind metodologia abordată aici.

Pentru o explicare a primelor forme de relaționare a mahalagiilor din Muntenime, acea populație locală cu o viață proprie clădită în mahala și a populației evreiești, pământene sau noi sosite și așezate în partea de nord a orașului Iași, în Muntenimi, trebuie întâi de toate să realizăm o fixare a orizontului social și cultural ale celor două comunități. Comunitatea locală din mahala avea un parcurs și o viață bine stabilită, formând un oraș mic într-un oraș mai mare. Mahalaua, formă de organizare socială, geografică, dar și teritorial-juridică are în centrul său biserica, principalul element de agregare comunitară⁶. În primele decenii sau chiar secole de existență a mahalalei Muntenimii istoria acesteia se confundă cu cea a parohiilor ce le cuprinde, biserica fiind reperul principal al comunității. Pe de altă parte în centrul vieții comunității evreiești se află, nu întâmplător, religia, ca factor determinant al identității acestora. A consuma cașer, a păstra ritualul, a adopta o conduită moral-juridică și religioasă în spiritul Torei și Talmudului, erau elementele definitorii cu care aceștia călătoreau și se integrau într-o societate autohtonă. De aceea forma internă de organizare comunitară trebuia să satisfacă pe deplin nevoia de hrană și baie rituală, de practicare a serviciilor divine în lăcașuri sfinte, de îndeplinire a ritualurilor de trecere (naștere, căsătorie, botez). Astfel sarcini precum întemeierea lăcașurilor de cult, dezvoltarea rabinatului, a instituțiilor de instrucțiune și ajutorare, asigurarea hranei și băii ritual, construirea și îngrijirea de cimitire în societatea gazdă sunt lucruri necesare unei comunități evreiești. Acesta este motivul pentru care în

⁵ Gh. Ghibănescu, *Catastihul Iașilor la 1755*, în “Ioan Neculce”, Iași, 1/1921.

⁶ Sanda Voiculescu, *Parohia, spațiu de agregare religioasă, socială și urbanistică*, în „Secolul XX”, vol. 385-387/1997, nr. 4-6, p.146-253.

centrul vieții culturale ale evreilor era sinagoga, căreia i e mai spunea în vechime și școala⁷, la fel cum în centrul vieții culturale comunitare ale populației autohtone era lăcașul de cult, acesta purtând rolul în ambele comunități, de element de agregare socială intracomunitară. În acest caz întrebarea care ne apare în minte acum și la care vom încerca să răspundem este următoarea: care sunt elementele ce agregau viața în comunitatea lărgită a mahalalei care cuprindea atât populația autohtonă cât și pe cea evreiască? În a doua jumătate a secolului al XVIII-lea, tocmai datorită diversificării componente sociale a mahalalei, comunitatea a cunoscut această nouă etapă.

Cum a făcut față Muntenimea noilor provocări interetnice și religioase, care sunt avantajele vieții din mahala, a solidarităților sociale construite? Sunt aceste solidarități închise din punct de vedere etnic și religios sau integrează și populația nou sosită? Prezența unei comunități ce producea venituri prin activitățile lor lăsa indiferență populația locală? Erau aceștia (evreii) priviți ca o concurență neloială, datorită privilegiilor, în desfășurarea activităților economice, o perturbare a obișnuitului, a liniștii comunității, prin introducerea unor noi obiceiuri, atât laice cât și religioase? Toate acestea sunt întrebări la care vom încerca să oferim răspunsuri prin intermediul literaturii de specialitate, dar în principal prin intermediul documentelor epocii care reprezintă principala sursă a studiului nostru. Cum izvoarele documentare sunt surse eficiente și pot oferi informații și pot ajuta la identificarea de fenomene multiple, ele trebuie “tratate” după o metodologie atent stabilită. Pentru a enunța în câteva cuvinte metoda folosită în studiul de față trebuie menționat că am preferat apelarea la metoda analitică pentru parcurgerea documentelor ce cuprinde două etape: identificarea datelor de natură descriptivă, identificarea datelor spațial-temporale și etapa de analiză procesuală, de interpretare istorică, sociologică și fenomenologică a datelor obținute prin inventarierea și adunarea materialului. Mai trebuie precizat că am preferat folosirea unei singure metode, analitică, fără a mai face apel și a completa cercetarea cu cea de-a doua metodă, comparativă, care se cerea unui astfel de studiu, o metodă care ar fi suplinit numărul mic de documente, prin punerea în discuții a unor situații asemănătoare din alte spații și comunități urbane.

Închei aceasta prezentare și explicare a metodologiei care se impunea unei astfel de ceretări menționând că discursul nostru, prin aceasta abordare aleasă, ia forma unor note preliminare de prezentare a relațiilor sociale și a vecinătăților urbane care preced sau dezvoltă relațiile culturale dintre cele două părți: societatea gazdă și populația alogenă, în cazul nostru evreii, care pot fi identificate în documente, mai ales începând cu anul 1800. Prin urmare acest studio prezintă o analiză din punct de vedere relațional și contextual a populației evreiești integrate comunității din mahalaua Muntenimii în a doua jumătate a secolului al XVIII-lea.

Evreii în mahalaua Muntenimi: oameni, locuri, fapte

Cum se formează, dar mai ales cum evoluează și se organizează de-a lungul timpului o colectivitate umană, care sunt elementele în jurul cărora se contruiesc solidaritățile între membrii comunității? În cazul nostru colectivitatea umană ce îmbracă forma mahalalei,

⁷ *Izvoare și mărturii referitoare la evreii din România*, vol. II/2, întocmit de L. Benjamin, M. Spielmann, S. Stanciu, Ed. Hadefer, București, 1990, p. LIV.

indiferent dacă o privim din punct de vedere antropologic, juridic sau social are la bază și respectă necesitățile și interesele impuse de societatea în care se manifestau zi de zi. Studiarea obiceiurilor și credințelor religioase a membrilor comunității este esențială pentru definirea acesteia, la fel ca și studierea etnică și identitară⁸. Toate acestea impun însă și o anumită ordine într-un spațiu social și geografic dat, ideologia identitară în mod special ajutând în organizarea unei comunități umane, deoarece ea include și sfera politicului și pe cea individuală⁹.

Sosiți în Iași la invitațiile unor voievozi sau în urma unor războaie câștigate evreii au găsit în Moldova un mediu prielnic, practicând negustoria, mai cu seamă pe cea cu exteriorul, așa cum amintea Dimitrie Cantemir: *căci negustorii străini turci, evrei armeni și-au însușit din prisma nepăsării alor noștri tot comerțul Moldovei*¹⁰. Același domn în lucrarea sa *Descriptio Moldaviae*, unde acesta vorbește și despre străinii din Moldova, ce e drept exagerând datele, face o scurtă descriere a alogenilor stabiliți aici la începutul secolului al XVIII-lea. Dintre aceștia *evreii erau socotiți supuși și sunt obligați să plătească un bir anual deosebit, mai mare decât cel obișnuit; ei nu practică nici o meserie în afară de negoț și crâșmărit și pot avea oriunde sinagogi, dar de lem nu de piatră*¹¹. Informația oferită de Cantemir ne este utilă deoarece ne oferă date cu privire la statutul acestora. În ceea ce privește dreptul de a-și ridica lăcaș de cult nici aici nu este o noutate faptul că toleranța pentru evrei nu era doar una la nivel declarativ și cu siguranță nu se oprea doar la încurajarea lor prin scutiri sau avantaje economice oferite de domnie. Într-o epocă în care majoritatea bisericilor de mir din Iași, iar din Mahalaua Muntenimii toate, erau ridicate din lemn, evreii își puteau practica și organiza comunitatea în jurul lăcașului de cult, sinagoga, așa cum se organiza și comunitatea autohtonă. Acest lucru avea să influențeze și viața instituțională care se va întări și evolua pe parcursul scolului al XVIII-lea. Viața într-un mediu identitar diferit îi face pe evrei să se adune laolaltă, în mici comunități de cele mai multe ori formate prin legături de rudenie sau asociați pentru activități comerciale, ca modalitate de integrare în spațiul nou. Este cazul evreului Lazor, zet lui Solomon jidov, cum apare într-un document din 1752 iulie 11, făcând zapis *giupanului Lohman giarav, împreună cu fii mei Solomon si Marcu și cu fiica mea Beila si Estra (...) cu loc cu tot în Târgul de Sus, pi podul Hangioaiei care dugheană îmi este mie dată zester de socrul meu ce este alături cu casa mea*¹². Vecinătățile urbane sau cercetarea relațiilor dintre noii veniți și comunitatea gazdă, reprezintă o radiografiere a relațiilor sociale și culturale, prin studierea amplasării proprietăților urbane, a micii comunități de evrei în cadul comunității gazdă. Studiul acestor vecinătăți locative ne oferă posibilitatea verificării felului în care se modifică într-un timp delimitat, așa cum este în cazul

⁸ Mihaela Grancea, *Western Travellers on the Romanian's Religiosity: 1883-1789*, în *Curch & Society in Central and Eastern Europe*, edited by Maria Craciun&Ovidiu Ghitta, Europeans Studies Foundation Publishing House, Cluj Napoca, 1998, p. 400-401.

⁹ Cătălin Turluc, *Confesiune și naționalitate la începutul modernității românești în Modernizare și construcție națională în România*, p. 59.

¹⁰ Dan Horia Mazilu, *Noi despre ceilalți - fals tratat de imagologie*, Editura Polirom, Iași, 1999, p.153.

¹¹ Dimitrie Cantemir, *Descrierea Moldovei*, trad. Gh. Suțu, Editura Academiei, București, 1973, p. 210.

¹² *Izvoare și mărturii referitoare la evreii din România*, doc. nr. 13, p.13. Podul Hangioaiei sau mahalala/ulița Hangioaiei cum mai era numită se afla în partea de nord a orașului Iași, în Târgul de sus, zonă ce a fost integrată Muntenimii, confundându-se, în această perioadă, cu latura de nord sud-est sa mahalalei.

nostru, raportul de selectivitate-eterogenitate socială în zona Muntenimii¹³. Pentru a exemplifica acest fapt este suficient să aruncăm o privire asupra documentelor vremii. În prima sursă statistică cu privire la orașul Iași, catagrafia din 1755, întocmită din considerente fiscale și care avea drept scop înregistrarea numărului de case ce existau în orașul Iași la aceea vreme, identificăm o primă zonă compactă de evrei proprietari pe ulița Hangioaiei, a doua arteră principală a Iașului, zonă înglobată teritorial de Mahalaua Muntenimii, dezvoltată la capătul său de nord. În catagrafie sunt menționați Haim jidov, Iancul jidov, Iahna jidov, Leiba și Cerbul jidov¹⁴. Dintre cele 66 de familii, câte apar în catagrafie, o parte însemnată sunt situate pe Ulița Hangioaiei, 28 la număr. Din cele 11 ulițe trecute în documentul statistic în proporție de 80% din populația evreiască este concentrată pe cele două artere comerciale: ulița Rusească și Hangioaiei. Tot în partea de nord a orașului, la noua arteră comercială, îl găsim menționat, ca fiind așezat cu casa, pe Isac haham jidov, conducătorul laic al evreilor din zonă, care în 1756 primește de la Constantin Racoviță scutiri de dări și de vamă¹⁵. Alături de conducătorul evreilor catastihului mai amintește pe Smil jidov, Cerbul jidov sin moscul, dar și pe Gheorghie botezat croitor¹⁶.

Deși avea libertatea practicării cultului, dar și libertatea economică și comercială, nu puține erau reglementările domnilor cu privire la populația evreiască. Așezământul lui Constantin Vodă Mavrocordat de la mijlocul secolului al XVIII-lea hotăra ca *copii slugi au fetele slujnice de vârstă până la 30 de ani la jidovi să nu se mai afle slujind*¹⁷, după ce un număr tot mai mare de evrei ajung să țină și câte trei sau patru slujitori din rândul populației locale în casele sau dughele lor. Reglementările domniei, ce făceau referire în egală măsură la români și evrei exprimau preocuparea acesteia pentru păstrarea a ceea ce domnul considera a fi o bună conduită morală. Măsura luată în sensul amintit era interzicerea vânzării băuturilor *de femei moldovence și jidoavce(...)* de vreme ce s-au cunoscut că pricinuesc multe lucruri fără de cale, fiind într'adins femei și fete tinere¹⁸.

Tot în această perioadă măsurile administrative afectau tot mai mult populația evreiască. Dacă la satele evreilor li se interzice dreptul de a deține cârciumi și a lua în arendă, în întreg orașul Iași, inclusiv în Mahalaua Muntenimii aceștia aveau dreptul de a deține casă, dugheană să ia tot mai multe locuri de dugheană ale mănăstirilor, bisericilor sau ale mitropoliei, plătind chirie, majoritatea înainte, în lunile iunie și decembrie, pentru a-și desfășura activitățile¹⁹. Posibilitățile financiare ale evreilor ce le oferea accesul la aceste dugheane și locuri deținute de mănăstiri sau biserici, le oferea totodată în plan simbolic, și nu numai, avantajul de a deține dugheanele așezate la uliță, în rând cu cele boierești sau ale slujitorilor mai înstăriți ai curții domnești. În Muntenimi, pe ulița Hangioaiei, Isac hahamul

¹³ Dan Dumitru Iacob, *Considerații metodologice privitoare la studiul vecinătăților urbane. Ulița Târgului de Sus din Iași în prima jumătate a secolului al XIX-lea*, în "Monumentul", IX, Editura Trinitas, Iași, 2008, p. 365.

¹⁴ *Documente statistice privitoare la orasul Iași*, Ioan Caproșu, Mihai Răzvan Ungureanu (ed.), vol. I (1755-1820), Editura Univ. "Al. I. Cuza", Iași, 1997, p. 25.

¹⁵ *Documente privitoare la istoria orașului Iași*, vol.VI, Acte interne (1756-1770), editate de Ioan Caproșu, Editura Dosoftei, Iași, 2004, doc.nr. 9, p.6.

¹⁶ *Documente statistice*, p. 25 -26.

¹⁷ N. Iorga, *Istoria evreilor în țerile noastre*, extras din Analele Academiei Române, Seria II, Memoriile Secției Istorice, t. XXXVI, nr. 7 București, 1913, 41, p. 16.

¹⁸ *Ibidem*.

¹⁹ *Ibidem*, p. 20.

deținea o casuță cu bârne, cu temelii de piatra di dinauntru tencuită cu flori și văruiță care din porunca domnului este prețuită de vornicii de poartă din Iași, casa aflată la dugheana mănăstirii Răchitoasa (...) în Târgul de Sus, pe podul Hangioei²⁰. Și alte mănăstiri aveau locuri în această parte a orașului: Cetățuia avea un loc întins, la 1758, în Târgul de sus, pe care îl dă cu chirie unui jodov care ridicase aici o crâșmă²¹, Mănăstirea Dobrovăț dăduse și ea o casă lui Samoil jodov, care moare în 1761, casa intrând din nou în stăpânirea mănăstirii²². Biserica Sfântul Nicolae cel Sărac din Muntenime deținea și ea numeroase locuri în jurul ei primite de la ctitorii săi, iar majoritatea acestora erau stăpânite de evreii așezați aici fie cu dugheana, fie cu casa. Este cazul evreului Marco și a femeii sale Surica, care moștenește o casă cu pivniță clădită pe locul bisericii și primită moștenire de la părinții săi, pe care o vând, rămânând în sărăcie și scăpăciune²³.

Evreii mai înstăriți ajung în această perioadă să ofere împrumuturi mahalagiilor din jur în rândul cărora se integraseră rapid. Este cazul lui Mihail hahamul care dă zapis jupânului Ianache fiul lui Manea abagier, pentru o casă ce a primit-o în schimbul unei datorii pe care Vasile abagierul nu a reușit să o achite. Casa se afla în Muntenime, lângă drumul ce vinde de la Targul boilor, spre Sararie. La vânzarea ei, după obiceiul cel vechi, s-au timplat mulți oameni buni și negustori(...) și eu pentru credința am iscălit, ca să să crează”, zapisul fiind scris, așa cum se întâmpla și în cazul mahalagiilor, de preotul Ianachi cu zisa lui Mihail haham jidov²⁴. Și Iacob jidovul din Roman îl împrumută pe Ion sucmanarul cu 40 de lei, primind în schimbul banilor o dugheană pe Ulița Hangioae pe care o vinde apoi cu 100 de lei lui Pavăl blănar²⁵. Buna înțelegere a evreilor cu mahalagii locali și legăturile dintre ei nu reprezenta doar un câștig efectiv, financiar ci și unul simbolic, ajutând la legitimarea tranzacțiilor, mahalagii și evreii aducând mărturie cu aceeași credibilitate, dar și aceiași răspundere pe care o aveau în fața Divanului. Într-un document din 1786 mai mulți mahalagii din Muntenimea de Sus printre care Moscu și Solomon, jidovi, sunt chemați la judecată într-o pricină cu vorniceasa Bogdan pentru o împresurare a unui loc al acesteia din urmă în fața Divanului²⁶.

Pe lângă drepturile și privilegiile acordate, populația evreiască avea și diferite obligații care îi integra în viața comunității locale prin contribuirea la îngrijirea instituțiilor existente. Pentru a oferi doar un exemplu pe care îl întâlnim în documente putem menționa ajutorul oferit pentru spitalul Sf. Spiridon din Iași, îndatorire specificată în așezământul lui Ioan Theodor Calimah din 1759: iar de la alfi negustori (...) jidovi sau oricine (...) să să ia într-acestaș chip:, adecă: de bucată de postavcâte un leu...²⁷. În acest chip toți locuitorii orașului inclusiv străinii își aduceau aportul și se îngrijeau de viața socială a comunității și la bunăstarea și organizare sa.

²⁰ Izvoare și mărturii, doc.nr. 11, p. 11.

²¹ Documente Iași, doc. nr. 180, p. 158.

²² Ibidem, doc. nr. 380, p. 351.

²³ Documente Iași, vol. X (1796-1800), 2007, doc.nr. 377, p. 345-346.

²⁴ Izvoare și mărturii, doc.nr. 7, p. 7.

²⁵ Documente Iași.

²⁶ Ibidem, vol. VI, doc. nr.360, p. 452-453.

²⁷ Ibidem, doc. nr. 254, p. 218.

Două decenii mai târziu, în 1774, este întocmit un alt document cu rol statistic important, *Tabla de scrisu târgului Iașii și a mahalalelor*. La fel ca în 1755, persoanele înscrise sunt trecute în funcție de obligațiile financiare avute. La acel moment populația evreiască se ridica la un număr de 171 de familli, cele mai multe, așa cum era de așteptat fiind așezate în parte de nord a orașului, în Târgul de Sus, 43 de familii, urmând un număr de 44 de familii pe Ulița Ruscă²⁸. În catagrafia din 1774 în Mahalaua Târgul Fainii, la extremitatea sudică a Muntenimii, zona ce avea să fie integrată mahalalei Muntenimii de Jos în aceasta perioadă, odată cu extinderea orașului, îi găsim menționați pe 8 jidovi cu dughnelele lor²⁹, iar pe ulița Hangioaiei erau așezați un număr de 43 de evrei³⁰. În Muntenimea de Jos erau 5 evrei, în Muntenimea de Mijloc este menționată familia jidovul Solomon, iar în Muntenimea de Jos *jidovii Rahmil și Leiba Șchiopu steclar*³¹. Catagrafia alcătuită pe strazi cuprinde și mențiunea dacă proprietarii dețin case, dughene și crășme, majoritatea evreilor având ca stăpânire dughene, ce erau folosite și pentru locuit, pe lângă funcția comercială. Iată că la două decenii mai târziu față de catagrafia din 1755 găsim menționate 171 de evrei, capi de familie și proprietari de case sau dughene³².

Relațiile dintre populația locală, a cărei ordine trebuia să se schimbe pentru a face loc noilor veniți nu a fost întodeauna una liniștită. Evreii erau adesea *oameni gâlcevitori între mahalagii*, așa cum arată preoții de la Sf. Nicolae într-o plângere adresată Divanului. *Mendel femeia lui Leiba jodov*, stăpânea în 1773 un loc închiriat de fostul ei bărbat de la preoții bisericii Sf. Nicolae ce Sărac din Muntenime. Leiba construiește pe acest loc o dugheană fără a cere acordul preoților bisericii, fapt ce aduce tensiuni între cele două părți: *și nesuferindu-ne dumnalor numiții ctitori ai sfintei biserici (...) s-au sculat și au dat jalobă la Divan*³³. Conflictul s-a stins în 1774, cand Leiba nu se ține de cuvânt cu privire la dărâmarea dugheanei, așa cum promisese epitropilor bisericii, iar Divanul împuternicește pe epitropi să dărâme construcția ridicată fără voie³⁴. Despre un alt moment tensionat între cele două comunități aflăm dintr-un alt document care ne furnizează și informații cu privire la relații intra-comunitare ale evreilor. La 18 octombrie 1776, Grigore Alexandru Ghica, aprobă scoaterea la mezat a casei lui Zalman Cașcaval din mahalaua Muntenimii. Motivul care stătea la baza acestei vânzări era cererea către domn făcută de breasla jidovilor pentru ca această să-și poată recupera ce păgubise de pe urma acestui evreu. Zalman Cașcaval evreu din Muntenime, în vara aceluiași an, ne spune documentul, *sculându-se noaptea (...) cu nebunie au rănit pe nouă oameni, pe care i-au tăiat cu toporul, fiind ei adormiți pe la casele lor*. Pentru fapta sa întreaga breaslă a fost pedepsită de domn cu acoperirea cheltuielilor, atât pentru doctorii care au îngrijit răniții, cât și cu despăgubirile oferite familiilor celor răniți³⁵. Răspunderea colectivă a breslei, pentru fapta unui membru din comunitate, ne amintește de

²⁸ Dumitru Ivănescu, *op. cit.*, p. 74.

²⁹ *Documente statistice*, p. 90.

³⁰ *Ibidem*, p. 97.

³¹ *Ibidem*, p. 124, 125-126.

³² Gh. Platon, *op. cit.*, p. 268-269.

³³ *Documente Iasi*, vol. VII (1771-1780), 2005, doc.nr. 91, 92, p. 76-77.

³⁴ *Ibidem*, doc.nr. 126, p. 109.

³⁵ *Ibidem*, doc.nr.225, p. 174.

răspunderea colectivă și de situația juridică a mahalagiilor autohtoni, care răspund pentru faptele fiecărui membru al comunității, dacă este cazul, în fața domnului.

Motivul de gâlceavă între comunități era, în majoritatea cazurilor, împresurarea sau dreptul de proprietate asupra locurilor, caselor sau a dughenelor. Un astfel de exemplu este conflictul iscat între comunitatea evreiască așezată la marginea de sud a mahalalei Muntenimii și Enciul abager. Evreii așezați aici ridicaseră, la mijlocul secolului al XVIII-lea, așa cum arată hotărnicia din 1754, Școala jidovească pentru a servi comunității din jur. La 1791 aceștia ridică, lângă școală, o casă, alături de altele ridicate în ograda școlii, probabil pentru a servi la ritualurile lor sau ca sediu pentru instituțiile organizate în cadrul comunității. Casa ridicată împresura însă locul dughenelor lui Enciul abager așezate lângă școală. Vornicul de poartă trimis de domn pentru a cerceta pricina adună megieșii și mahalagii *di pe împrejur* după practica vremii, *și toți au mărturisit (...) întru auzul tuturor jidovilor și a creștinilor...*³⁶. Fiind o judecată ce implica toată comunitatea evreiască ce avea la mână hotărnicia locului lor, martorii care prezintă dovezi dau mărturie pentru aflarea adevărului sunt toți creștini, din mahalalele din jur.

Negustorii și meștesugarii evrei sunt principalii chiriași ai locurilor și dughenelor deținute nu numai de mănăstiri sau de boieri, ci și de mahalagii și slujbașii curții domnești așezați în mahalaua Muntenimii, în unele cazuri creștinii cedând, spre închiriere sau vânzare evreilor, locuri pentru dughene din curțile sau grădinile lor, impulsionați desigur de necesitățile financiare și de locurile întinse pe care le stăpâneau. Prețurile erau de cele mai multe ori mult mai ridicate decât în alte locații și asta deoarece, pe lângă faptul că zona era printre principalele artere comerciale ale orașului, aici era așezată o parte importantă a comunității evreiești din oraș. Catrina Tudori, ce-și avea casa în Târgul de sus, vinde două locuri de dugheană, cel mai probabil aflate la uliță datorită prețului ridicat, lui Ursul fiul lui Leiba jidov, cu 1400 lei³⁷.

Printre formele de organizare ale evreilor întâlnite în această perioadă două merită menționate aici, având un rol important în stabilirea și menținerea relațiilor sociale, administrative și culturale între comunitate și structurile locale, și anume breasla evreilor și hahambașia. Breasla, adunare reglementată juridic era forma de reprezentare în fața administrației locale, constituită în funcție de specificul meseriilor și activităților îndeplinite. Forma de organizare era specifică spațiului urban din această perioadă, breslele fiind numeroase în cadrul populației locale, dar și în rândul evreilor și altor străini. Membrii breslelor aveau interese economice asemănătoare, la fel ca și activitățile de zi cu zi, însă apărau pe lângă interesele economice și privilegiile de limbă și credință de care beneficiau în schimbul taxelor pe care le achitau³⁸, toate acestea fiind stabilite prin hrisov domnesc. Evreii plăteau un bir important și sigur față de restul breslelor, dat fiind specificul activităților lor și forța financiară, iar breasla se afla sub ascultarea Visteriei. Birul adunat de staroste de la fiecare membru al breslei, în special cel pe carne (cașer), pe taierea rituală a vitelor și a păsărilor (crupca), ajunge la cămara domnească. O parte a birului rămânea însă în comunitate pentru a servi la întreținerea așezămintelor obștii, sinagogii, Rabinatului, azilului,

³⁶ *Documente Iași*, vol. IX (1791-1795), 2007, doc. nr. 20, p. 22.

³⁷ *Ibidem*, doc.nr. 159, p.148; vol X (1796-1800), doc.nr. 157, p. 147.

³⁸ I. Kara, *op. cit.*, p.15.

cimitirului, etc³⁹. În timpul regimului fanariot viața obștească a evreilor va primi numirea unui șef rabin, purtând denumirea otomană de baș-haham. Primul hahambașă atestat documentar este Iesaia, fiul lui Naftali ben Ithac cel care în 1754 el avea o casă în Târgul de Sus pe Podul Hangioaiei⁴⁰. Rolul deținut de hahambașie din punct de vedere cultural, antropologic și istoric este unul semnificativ⁴¹, ea stabilind în această perioadă relațiile dintre comunitatea evreiască și administrație, elite și comunitatea locală autohtonă. Locul de așezare a hahambașului în topografia orașului era important deoarece oferea un exemplu pentru membrii comunității care îl urmau și constituia în jurul său un grup compact de evrei care se așezau cu dugheana sau casa în preajma conducătorului spiritual.

Un alt element care trebuie avut în vedere atunci când facem analiza relațiilor dintre evrei, autohtoni și administrația locală, indiferent de natura lor: politică, economică, juridică, dar mai ales socio-cultural este procesul de convertire a alogenilor la religia populației locale, în cazul nostru trecerea de la credința iudaică la creștinism. Obstacolele politice și economice, relaxarea texturii tradiționale a comunității evreiești ce apare odată cu mișcarea de emancipare, *haskalah*, permit evadarea din comunitate sau în cazul noilor veniți eșecul de integrare care îi alungă în sânul altei comunități⁴². Procesul de convertire putea avea două motivații: noile convingeri religioase sau strategia socială personală de câștigare a unor beneficii. Aceasta din urmă pare să fie și motivația predominantă ce avea ca finalitate admiterea în grupurile profesionale sau sociale închise celor care nu erau botezați (cazul breslelor rigurose organizate din punct de vedere confesional) și supraviețuirea într-un mediu social și politic instabil. Acest proces, așa cum îl identifică și structurează Mihai Răzvan Ungureanu⁴³ în studiul este specific sfârșitului de secol al XVIII-lea, dar mai ales secolului următor. În catagrafia din 1755 este menționată *Maria Botezatoaie* crâsmăriță în Târgul de Sus, dar și Gheorghe Botezatu croitor de pe Ulița Hangioaiei, ai cărui urmași par să fie, familia serdarului Constantin Botezatu care obține rangul de boier și despre care paharnicu Sion amintea în Arholdolia sa că *din jodov botezat s-au ridicat la boierie*⁴⁴. La începutul secolului următor Mihalache Botezatu *jidov din Targul Boilor din Iași, frate cu Cerbu ochincariu*, era și el convertit la creștinism, iar câțiva ani mai târziu ajunge stolnic la Sf. Spiridon. La 1809 în Muntenime îl întâlnim pe *Iordachi botezatu din jadovi*⁴⁵, iar exemplele pot continua și cu alte exemple de evrei convertiți care erau așezați în alte părți ale orașului.

Sursele documentare din a doua perioadă a secolului al XVIII-lea, puține la număr în comparație cu numărul membrilor comunității evreiești prezente în Iași, surprind primele relații stabilite între comunitatea locală, creștină și cea evreiască. Aceste relații la prima vedere arată legăturile din punct de vedere social, însă la o privire mai atentă putem distinge în ele informații privind studiul vecinătăților, importante pentru istoria socială, urbană și

³⁹ M.A.Halevy, *Comunitățile evreilor din Iași și București*, vol. I, București, 1931, p.60-61.

⁴⁰I. Kara, *op. cit.*, p.23.

⁴¹ Mihai Răzvan Ungureanu, *Dispariția unei instituții: hahambașia (I)*, in “*Studia et Acta Historiae Iudaeorum Romaniae*”, Editura Hasefer, București, 1997, p. 68. M.A.Halevy, *Comunitățile evreilor din Iași și București*, vol. I, București, 1931, p.60-61.

⁴²Idem, *Convertire și integrare religioasă în Moldova la începutul modernității*, Editura Universității “Al.I. Cuza”, Iași, 2004, p. 14-15.

⁴³ *Ibidem*.

⁴⁴ *Ibidem*, p. 27.

⁴⁵ *Ibidem*.

culturală. La o parcurgere atentă toate aceste informații și concluziile care le însoțesc reprezintă în fapt o radiografiere a primelor repere în schimbul cultural care are loc între două comunități a căror principal element identitar, religia, le impune un mod de viață total diferit, însă într-un mediu comun, în care fiecare comunitate luptă comun sau individual pentru drepturile și privilegiile sale. Din documente observăm o angajare a comunității evreiești și integrarea rapidă în activitatea complexă a epocii și a mediului geografic în care este stabilită, un mediu cu multe specificități locale. Perioada cercetată aici este epoca în care populația evreiască încearcă să se desprindă de trecut și începe timid procesul de modernizare⁴⁶. Par a se simți în largul lor, a se integra ușor evreii în Iași veacului al XVIII-lea. Relațiile ce se stabileau între autohtoni și evrei, chiar dacă cei din urmă manevrau pârghiile comerțului și erau acuzați că acțiunile lor făceau ca banii să nu rămână în Moldova sunt dintre cele normale într-un astfel de mediu. Modalitatea de construire a relațiilor, exemplificat sumar aici, între o populație cu o cultură și religie total diferită și cea băștinașă, eminentamente ortodoxă, definit ca atare într-o perioadă în care și în Țările Române, Evul Mediu se apropia de sfârșit, iar timpul modernității se arăta și în acest spațiu răsăritean nu reprezintă decât baza relațiilor culturale din prima jumătate a secolului al XIX-lea, o perioadă diferită și probabil cea mai relevantă pentru istoria evreilor din Moldova⁴⁷.

BIBLIOGRAFIE:

Surse documentare

Documente statistice privitoare la orasul Iași, Ioan Caproșu, Mihai Răzvan Ungureanu (ed.), vol. I (1755-1820), Editura Univ. “Al. I. Cuza”, Iași, 1997.

Documente privitoare la istoria orașului Iași, vol.VI, Acte interne (1756-1770), editate de Ioan Caproșu, Editura Dosoftei, Iași, 2004.

Izvoare și mărturii referitoare la evreii din România, vol. II/2, întocmit de L. Benjamin, M. Spielmann, S. Stanciu, Ed. Hadefer, București, 1990.

Lucrări generale și speciale

Ghibănescu, Gh., *Catastihul Iașilor la 1755*, în “Ioan Neculce”, Iași, 1/1921.

Cantemir, Dimitri *Descrierea Moldovei*, trad. Gh. Suțu, Editura Academiei, București, 1973.

Halevy, M. A., *Comunitățile evreilor din Iași și București*, vol. I, București, 1931.

Iacob, Dan, Dumitru, *Considerații metodologice privitoare la studiul vecinătăților urbane. Ulița Târgului de Sus din Iași în prima jumătate a secolului al XIX-lea*, în “Monumentul”, IX, Editura Trinitas, Iași, 2008.

Iorga, N., *Istoria evreilor în țerile noastre*, extras din Analele Academiei Române, Seria II, Memoriile Secției Istorice, t. XXXVI, nr. 7 București, 1913, 41.

⁴⁶ *Izvoare și mărturii*, p. XV-XVI.

⁴⁷ Dan Horia Mazilu, *op.cit.*, p.153.

- Ivănescu, Dumitru, *Populația evreiască din orașele și târgurile Moldovei între 1774-1859*, în *Modernizare și construcție națională în România – rolul factorului alogen 1832-1918*, Dumitru Vitcu, Dumitru Ivănescu, Cătălin Turliuc (ed.), Editura Junimea, Iași, 2002.
- Kara, I., *Contribuții la istoria obștii evreilor din Iași*, Editura Hasefer, București, 1997.
- Mazilu, Horia, Dan, *Noi despre ceilalți - fals tratat de imagologie*, Editura Polirom, Iași, 1999.
- Platon, Gheorghe, *Populația orașului Iași de la jumătatea secolului al XVIII-lea până la 1859*, în *Populație și societate*, Cluj, 1972.
- Turliuc, Cătălin, *Confesiune și naționalitate la începutul modernității românești în Modernizare și construcție națională în România*, Dumitru Vitcu, Dumitru Ivănescu, Catalin Turliuc (ed.), Editura Junimea, Iași, 2002.
- Mihaela Grancea, *Western Travellers on the Romanian's Religiosity: 1883-1789*, în *Church & Society in Central and Eastern Europe*, edited by Maria Craciun&Ovidiu Ghitta, Europeans Studies Foundation Publishing House, Cluj Napoca, 1998.
- Ungureanu, Răzvan, Mihai, *Dispariția unei instituții: hahambașia (I)*, in “Studia et Acta Historiae Iudaeorum Romaniae”, Editura Hasefer, București, 1997.
- Idem, *Convertire și integrare religioasă în Moldova la începutul modernității*, Editura Universității “Al.I. Cuza”, Iași, 2004.
- Voiculesu, Sanda, *Parohia, spațiu de agregare religioasă, socială și urbanistică*, în „Secolul XX”, vol. 385-387/1997, nr. 4-6, p.146-253.